

sjati s ovih stranica. Onda bi sve životne crtice, mahom ugodne i zorne, dobile pravo mjesto i obasjanje. Četvrti dio ne bi bio toliko rastrgan bez potpunog usredotočenja, rasut i na nebitne stvari (kao što su mnogobrojni primjeri o čudesima, dok sama čudesa uvijek u životu ostaju iznimke, a život se mora tumačiti u svom redovitom tijeku i usponu).

Ove pripomene neće nikoga odbiti od knjige, koja može zadovoljiti i one što vole Editu Piaff i patra Duvala, i one koji rado gledaju na stranice Pisma i slušaju dah milosti. Uvjereni smo da ona može učiniti i mnogo i stvarnog dobra.

M. Skvorc

PADRE HÄRING RISPONDE, kolekcija 50 problema religiozno-moralne naravi, kako ih rješava p. B. Häring, Edizioni Paoline, Rim 1966, III izdanje.

Kolekcija sadrži ponajviše pisma upućena p. B. Häringu na koja on odgovara. Od općeg su interesa, zato evo treće izdanje dokazuje da su ti odgovori još živi.

Listajući ovu kolekciju više pučkoga prikazivanja teških problema, dolazi mi na pamet kako je doista vrlo teško odgovarati jednostavno na komplicirane probleme. Jednostavnost je pečat mudrosti, a mudrost nije sveopća baština.

Pitanja i odgovori s raznih područja. Čini mi se da je već dosta poznata istina da je p. Häring više kerigmatik, vrlo kulturni i izobražen mislilac, ali željeli bismo da je filozofska dubina na mnogim mjestima jače dokazana.

To se opaža i ovdje. Pisac npr. postavlja u sumnju misao da bi netko mogao ostati uvjeren u opstanak Boga isključivo na bazi idejnih ili teoretskih rezoniranja (str. 14), pri čemu, čini mi se, dosta umanjuje vrijednost priznatu umnom procesu, a s druge strane brka idejno uvjerenje, koje se stiče uvidom u razloge i životno ili integralno uvjerenje ili prihvaćanje istine kao normativne ili regulatorne za život. U ovom posljednjem slučaju, bez sumnje, nije dovoljan suhi razum ni njegovo komplicirano dokazivanje.

Izdavač ove kolekcije smatrao se ponukanim da zamjeri p. Häringu i zbog ove tvrdnje: »Bila bi uvreda i beskoristan gubitak vremena kada bih od prijatelja koji mi je ne samo progovorio nego i naprosto dao svoj život da me spasi neprestano tražio dokaze da on doista i postoji« (str. 15). Jasno je da ova, barem prividno Häringovo umanjivanje vrijednosti razumskog dokazivanja da Bog opstoji, ostavlja nekako po strani filozofsko-apologetsko opravdanje te istine potrebno prije nego li čovjek uspostavi vjerski odnos s Bogom.

U još nekoliko odgovora sumnjive vrijednosti, kako se može vidjeti u riječima tumača istog izdavača, ali bih želio naglasiti značajne riječi p. Häringa u vezi s raznim metodama reguliranja porođaja. Unatrag nekoliko vremena novine i revije iznosile su mišljenja p. Häringa u prilog veće slobode, npr. da on tvrdi kako bi, uz današnje dispute između moralista, bilo dopušteno slijediti probabilizam, tj. upotrebljavati inhibitorne pilule. Međutim, u ovom izdanju, str. 86 stoji doslovne riječi: »Sama činjenica što se među kompetentima raspravlja o raznim metodama... ne predstavlja još sigurno pravilo za savjest vjernika. To u našem slučaju vrijedi još većma stoga što je Pavao VI izričito opomenuo neka nitko ne anticipira njegovo izricanje misli«. Napominjem da ove riječi znače neku vrst retraktacije nekih odgovora istoga pisca, što me veseli, jer sam u istom smislu ranije pisao, kako se može vidjeti u BS 1966, str. 404-413, osobito str. 411-412.

Dr J. K.

Dr BONAVENTURA DUDA, *Riječ Tijelom postala*, Egzegeza Lukina Navještenja i Ivanova Proslava. Zagreb 1966. 1-156. Biblijski niz, br. 2

U ovom drugom nizu dr Duda proučava najdublje otajstvo cjelokupne objave, najvažniju i središnju točku cijeloga SP-a: utjelovljenje Sina Božjega. I to s dvostrukoga gledišta: s gledišta onog povlaštenog stvora — Marije, koja je imala jedinstven poziv da u ostvarenju tog velikog otajstva bude Majkom utjelovljene Božje Riječi (Lk 1,26-

38) i s gledišta same Božje Riječi (Iv 1,1-18).

Iznimno povlašteni položaj Majke Božje među svim stvorovima na nebu i na zemlji, kao i njezina jedinstvena i neusporediva veličina, predmetom je tolikih studija i pobožnosti, ali ni sva učenost i pobožnost nisu u stanju izreći nešto ljepše, više i bolje nego je o njoj kazala sama nadahnuta riječ Božja u Lk 1,26—38. Samo treba pravilno i cjelovito shvatiti izraze i izreke trećeg evanđeliste. To je sasvim dobro shvatio dr Duda, pa je nastojao dati iscrpnu egzegezu samoga teksta. U Lukinu je odlomku Bog izravno opisao što on misli i što mora osjećati svaki stvoreni um o njegovoj jedinstvenoj miljenici. Tu veličinu nije moguće prikazati iscrpnije, bolje i točnije ljudskim jezikom. I zato svaki govor, svaka tvrdnja o Majci Božjoj koju nadahnjuje kršćanska pobožnost, djetinja ljubav i djetinja zahvalnost, mora nužno tražiti svoj temelj u objavi Božjoj o Mariji, u ovom Lukinom odlomku. Katolički svećenik mora češće govoriti o Majci Božjoj; da udovolji zahtjevima pobožnosti svoga kršćanskoga puka koji osjeća Marijinu pomoć na svakom koraku i koji ne zna zamisliti svoj kršćanski život bez te pomoći. Iz toga slijedi velika potreba za sve kršćanske intelektualce, bilo oni koji nastoje znanstveno osvijetliti veliki lik Majke Božje bilo one koje u tom smjeru moraju poučavati kršćanski puk, da temeljito prouče objavu o Majci Božjoj na njezinim izravnim izvorima.

Sama po sebi odskače sada važnost onoga što je prof. Duda pokušao i nastojao ostvariti prvim dijelom ovog svog drugog biblijskog niza. On je tu nastojao ukratko sažeti hrvatskom čitatelju ono što je do sada bolje iznijela o spomenutom odlomku svjetska egzegeza. Vrlo je pregledno razdijelio sam odlomak na pet glavnih točaka prema onome što kaže sam sadržaj, a onda ih je nastojao s čisto egzegetskog gledišta što potpunije razjasniti. Nezadovoljan time, nastojao je tada i sa dva dodatka iznijeti najteža pitanja koja stvara sama egzegeza teksta i riješiti ih na objektivnim temeljima samih svetopisamskih podataka, a donekle i vanbiblijskih. Učinio je dapače još nešto. Čitatelju je prika-

zao, iza svega toga, i glavne vrline, uglavnom nadnaravne, Majke Božje kakve se one dadu razabrati u nadahnutom tekstu i time nam donekle otkrio mali portret Marijin koji ona ima u svojoj duši. Ne možemo ipak a da ne spomenemo misao koja se tako očito probija kroz retku na str. 44-46. U Mariji se na osobiti način nastanio Bog svojom fizičkom prisutnošću pomoću svoga čovječanstva te je time bilo omogućeno da se nastani i među svim ostalim ljudima. Njegov dolazak i njegov susljedni boravak među ljudima zbio se jedino po Mariji. A zar se i sada taj dolazak i taj boravak među ljudima i među dušama ne ostvaruje po Mariji i pomoću Marije? — pita se, naravno, čitatelj. Zar nam i treba bolji temelj za vjersku istinu o Marijinu posredovanju između nas i Boga, djelitelja milosti, o kojoj se danas toliko raspravlja i koja tako snažno probija sebi put prema srcu vjernika i prema dogmatskoj definiciji?

U drugom dijelu niza prof. Duda obrađuje najuzvišeniju, ali ujedno i najtežu stranicu Sv. pisma, Ivanov proslav (Iv 1,1-18). Nije potrebno isticati da se radi o najvažnijoj istini Božje objave, o samom njezinu temelju. Mnogo, stoga duguje prof. Dudi što je nama, hrvatskim čitateljima, nastojao približiti ovaj najuzvišeniji i ujedno najteži tekst cijeloga SP-a. Nećemo ni govoriti o tome koliko je potrebno za svakog učenjaka kao i za svakog katoličkog svećenika, da pravilno shvati koliko je to moguće ovaj Ivanov tekst. Dudino će mu djelce izvrsno poslužiti. I ovdje je, kao i u Lukinu odlomku, vješt profesor podijelio tekst na odlomke prema sasvim logičnoj razdiobi samoga sadržaja tako da čitatelj već na prvi mah može uočiti a donekle i shvatiti što je sve nadahnuti evanđelista htio iznijeti o utjelovljenoj Riječi. On je zatim nastojao istražiti ispravno egzegetsko značenje svakog pojedinog izraza i svake pojedine Ivanove nadahnute tvrdnje. U ovome leži najveća vrijednost samog dijela, jer je nužno potrebno pravilno shvatiti nadahnutu riječ, da se na njoj mogu podići teološke spekulacije i iz nje izvesti dalekosežni zaključci o Kristovoj veličini u sebi kao i o veličini njegove uloge za vječno dobro čovječanstva. Za deli-

katni i teški posao egzegete dr Duda poslužio se radom M.-E. Boismarda OP i poznatim komentarima Lukina i Ivanova evanđelja, kao što se za egzegezu Lukina odlomka poslužio istim kolekcijama i k tome radovima R. Laurentina i S. Lyonnetta. Iznio je pred hrvatske čitatelje ono što je najbolje kršćanska egzegeza mogla postići sve do naših dana. Ali, nama se čini da je uklopio i dosta svojih ličnih zapažanja kao i svog vlastitog egzegetskog znanja. U egzegezi pojedinih odlomaka dr Duda nastojao je biti dosta sažet, pa čitatelj ne smije proći površno preko nje, nego je mora nastojati proučiti i u misli proširiti, nadopuniti i još bolje povezati, da je može cjelovitije i vjernije shvatiti.

Kao i kod Lukina odlomka, tako je i kod Ivanova proslava pridodao dva podataka da riješi neke teže točke, a zatim je ukratko prikazao i dalekosežnu ulogu utjelovljene Riječi u čovječanstvu, koje se preko nje spaja s Bogom.

Ne možemo se sustegnuti a da ne upozorimo na ono što je Duda, izgleda, htio najviše naglasiti: Krist je upravo u svojoj ljudskoj pojavi naj-savršenija objava neizmjernoga Boga; upravo u sebi on nam je dao najdublju, najpotpuniju i naj-savršeniju spozaju o Bogu. To je prof. Duda naglasio u samoj egzegezi, a nastojao je još potpunije prikazati u oduljem citatu P. Congara. Ipak bismo se usudili reći da je — prema onom što je izneseno iz Congarova članka - Duda stvar radikalnije shvatio. Congar ističe da je u Kristu Bog izravno o sebi govorio, ali nije ustvrdio da je Krist u čitavoj svojoj ljudskoj pojavi savršen odsjev Božji, Bog koji se očituje ljudskim očima, nego samo u mjeri u kojoj ga može primiti Kristova ograničena ljudska narav, što se npr. može vrlo dobro razabrati iz citata sv. Otaca koje je naveo sam Congar kao i iz ove Dudine izreke: »Isus je Egzegeta Očev. Da, ne samo po njemu, nego baš u njemu nam se objavio Otac« (str. 130).

Nama se čini da je upravo s ove točke morala započeti egzegeza Ivanova proslava, koji bi onda postao mnogo razumljiviji, logičniji i lakši. Svoju polaznu točku stavimo na ono što o Krisu tvrdi sv. Pavao: »On je slika nevidljivog Boga, od-

sjev njegove slave, odljev njegova bivstva« (Kol 1, 15 i Hebr 1, 3). Primijeno ove riječi na Krista, Boga - čovjeka, tj. na utjelovljenoga Boga, a ne samo na Krista, vječnu Riječ Božju u krilu Očevu. Zatim uočimo da Ivan govori o tom Božjem odsjevu, o Bogu u ljudskoj naravi i da kaže kako je bio već u početku svega stvorenoga, prema riječima Ivana Krstitelja: »To je onaj (Krist u tijelu) za koga rekoh: Za mnom dolazi a nada mnom je jer bijaše prije mene« (Iv 1,16). O njemu kao takvome govori Ivan da je Bog; da je po njemu, tj. po Kristu Bogočovjeku, sve postalo, ukoliko je Krist i kao čovjek bio uzrok svemu stvorenome; i da je po njemu ljudima poklonjena nadnaravna milost, tj. nadnaravni život, ukoliko bez Krista-čovjeka Bog nije preporodio nikoga na nadnaravni život Božjeg djeteta; da je ta nadnaravna milost koja je morala biti ponovo dana zbog Kristove zadovoljštine, bila kao svjetlo nade u tami, tj. u grijehu djelu tame ili pakla; da je utjelovljeni Bog bio ta nada ljudi, a da su je Ivan Krstitelj i svi nadahnuti ljudi SZ-a mogli samo naviještati; i da je taj stvarni odsjev svekolike Božje veličine, koji je predviđen dao opstanak i bit anđelima i svemu stvorenome kao i nadnaravnu milost anđelima i prvom čovjeku u raju zemaljskome konačno poprimio ljudski oblik i time donio čovječanstvu ostvarenje svih obećanja koja mu je Bog dao.

U ovom svjetlu postaje jasno zašto Ivan upotrebljava riječ *Logos*. To je stvarnost o kojoj je riječ, i to jedinstvena riječ u svemu stvorenome i na nebu i na zemlji, a koja se drukčije i ne može titulirati jer je neobuhvatljiva bilo kojom drugom riječi. To je ličnost o kojoj je riječ u cijelom Sv. pismu SZ-a; to je riječ koja je i onda govorila preko nadahnutih ljudi; to je Riječ na koju se odnosi sve objavljeno u riječi Božjoj; to je sve u svemu stvorenom svijetu; što sve tumačiti; svemu daje smisao i značenje; svemu određuje cilj.

Shvatimo li ovako Ivanove tvrdnje o Logosu, tj. u svjetlu utjelovljenoga Boga, shvatit ćemo potpuno logički sav njegov proslav. Sve je ovo prof. Duda natuknuo ali samo donekle, u tvrdnji da je Ivan svoj logos pronašao u pasusima Sv. pis-

ma SZ-a (usp. prvi dodatak, str. 132—138).

Razlaganje se odlikuje preglednošću, jasnoćom i točnošću — kako je to i inače svojstveno stilu i tretiranju prof. Dude — tako da i slabobo upućeni u egzegezu biblijskih tekstova mogu bez dosade, s razumijevanjem i s korišću pratiti nit misli i shvatiti logičnost zaključaka.

J. Stambuk

DR BONAVENTURA DUDA OFM:
Iz Apokalipse, Zagreb 1966. (ciklostilom)

Za Apokalipsu je rekao sv. Jeronim da sadrži više misterija nego riječi i da je zapečaćena sa sedam pečata pa je skoro nemoguće razumjeti je.

U novije vrijeme dva naša zaslužna profesora Bogoslovskog fakulteta u Zagrebu, najprije dr Maksimilijan Lah, dugogodišnji profesor Sv. pisma na istom Fakultetu, a onda njegov sadašnji nasljednik dr Bonaventura Duda — nastojali su približiti tu tajanstvenu knjigu svećenicima, a donekle i vjernicima. Iz njihova prikaza moći će se uvidjeti korist da se na njezinim izvorima napaja duh i traži utjeha u brojnim nevoljama sadašnjeg života.

Dr Lah je kroz tri godišta Bogsmotre (1964—66) pisao vrlo zapažene članke o dosadašnjim naporima da se uđe u misterij Apokalipse i ukratko je iznio glavna rješenja koja su o njemu dana, da se onda zaustavi na rješenju koje se zove eshatološko, a koje zastupa da Apokalipsa govori uglavnom o događajima koji se imaju odigrati u posljednja vremena Crkve na zemlji. To se razdoblje zove posljednjom sedmicom svijeta, ali nitko još nije mogao utvrditi koliko će zapravo trajati ni kada će nastupiti.

Učeni profesor dr Lah sazeo je sav materijal u što je mogao kraći prikaz, ali je ipak dao iscrpan pregled kako se čitava knjiga može promatrati s eshatološkog gledišta tako da čitatelj dobiva vrlo zadovoljavajući uvid u cijelo apokaliptičko gradivo i donekle nagađa ono što je nadahnuti pisac mogao reći svojom knjigom.

Dr Duda je sasvim drugog mišljenja. On drži s mnogima, naročito današnjim tumačiteljima da Apokalipsa obuhvaća sva vremena Crkve sve do sudnjeg dana i da ona ima svoju vrijednost za svaku epohu, za svako razdoblje njezine povijesti.

Nećemo ulaziti u potanju analizu pojedinih odlomaka Apokalipse kako ih on dieli i tumači, da ih konačno dovede u vezu s današnjom ili, bolje reći, s neprestanom stvarnošću Crkve u svijetu. To će čitatelj sam moći potražiti u njegovoj knjizi.

Dr Duda se ograničio samo na tri odsjeka Apokalipse: *Pisma sedmim Crkvama* (što najviše zanima nas svećenike, kao i sve radnike u vinogradu Gospodnjem), *Tajna nebeske žene*, *Zmaja i dviju Zvijeri* i, konačno, *Obracun* i vječna nagrada i kazna. Dok potanje obrađuje ova tri odlomka, on se dotaknuo i svega ostalog nadahnutog gradiva, i daje na taj način kratak, zgusnut uvid u čitavu Apokalipsu sa svojega gledišta. Sve se da svesti na sadašnji čas Crkve, pa i sam eshatološki odlomak, jer nam je nadahnuti motrilac to stavio pred oči da nas potakne na rad i strpljivo podnašanje, ukoliko nas zorno prikazivanje onoga što konačno čeka nas i sve ljude hrabri i daje nam snage da ustrajemo. Cilj je, dakle, Apokalipse eminentno praktičan i aktualan i najveća bi šteta bila kad bismo mi pustili da ona čami pod debelim slojem prašine i tako zanezarili ovu pomoć koju nam je Bog udijelio.

Obreka između prof. Laha i dra Dude? Ni naimanie! Ni prof. Lah ni dr Duda nisu ekskluzivisti. I dr Duda dopušta mogućnost da Apokalipsa kao cjelina može imati u vidu konačni zemaljski događaj na koncu svijeta, a ni prof. Lah ne isključuje da ona može imati vrijednost za svako razdoblje crkvene povijesti. Oni su nam ipak nastojali što bolje osvijetliti svaki svoje gledište, pa je dobro da pomnjivo proučimo jedan i drugi prikaz. Tako ćemo dobiti jednu potpuniju sliku onoga što se krije u ovoj knjizi sa sedam pečata. To su ipak u egzegezi dva prevladavajuća tumačenja, a ovdje su iznesena s velikom stručnošću, znanjem i razboritošću.